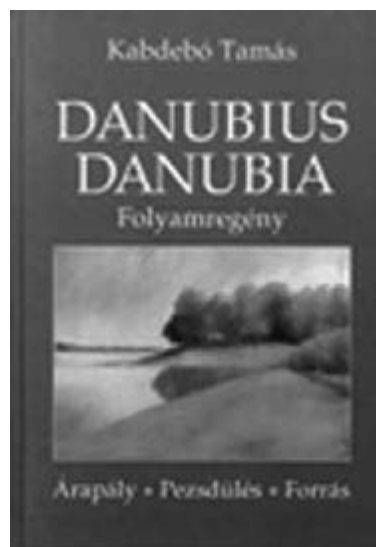

Haklik Norbert

Családtörténet folyamatban, újraíródó magánmitológia

(A történelem mint dinamikus rendszer és megjelenítésének írói eszközei Kabdebó Tamás *Danubius Danubia* című folyamregényében)

„Mindannyian, minden alkalommal párbeszédet folytatunk őseinkkel, és talán még inkább, még titokzatosabb módon, az utódainkkal” – idézi Martin Heidegger a *Danubius Danubia* folyamregény-trilógia „1. Záradék”-ában Kabdebó Tamás. A heideggeri megállapítás felettébb igaz Kabdebó regénytrilógiájára, amelyet a szereplők generációkon átívelő párbeszédeként is értelmezhetünk, mely párbeszéd médiumai hol konkrétumokként – tárgyi emlékekben, hátrahagyott dokumentumokban, fényképfelvételekben –, hol pedig kevésbé tárgyasult formákban – családi eredetmítoszok, legendák – jelennek meg. A regény cselekménye, amennyiben kizárólag az önálló fejezetekként feldolgozott időszakokat vesszük figyelembe, két évszázadot ölel fel (a Martinovics-féle összeesküvéstől a bős-nagymarosi vízlépcső építésének leállításáért folytatott mozgalomig), ám amennyiben az utalásszinten – például a főhős Dé – Joó – Dunai Szendrő József Antal a *Donau Tage* konferenciára írott előadásában (193-221.), vagy az író-ősök genealógiájában (319-326.) – megidézett korokat is számításba vesszük, akkor megállapíthatjuk, hogy nem csupán az ókorig, de egészen a történelem előtti korokig nyúlik vissza a regényidő. Mindemellert a regénynek bevallott célja, hogy az egymásba fonódó családtörténetek révén a Dunatáj etnokulturális térképe is kirajzolódjék. A szerző tehát gyakorlatilag határtalanul bőséges történelmi és kulturális háttéranyagból válogathatott a

regénykonceptió kidolgozásakor – s ez a bőség elkerülhetetlenül megteremti annak a veszélyét, hogy a sokat markolni igyekvő alkotónak csak keveset sikeredjék fognia. Kabdebó Tamás Dunatrilógiája eredményesen és – okkal mondhatjuk – gyakorta bravúros eleganciával kerül el ezt a csapdát, azáltal, hogy jól kidolgozott, összetett, logikus és önnön törvényszerűségei mentén működő történelemszemléletet használ a téridőben végtelenként felkínálkozó családtörténet ágainak-bogainak kezelhetővé nyesegetésére. Dolgozatom e történelemszemléleti rendszer törvényszerűségeit, valamint megjelenítésének írói eszközeit kísérli meg bemutatni.

A Kabdebó-féle történelemszemlélet – amely az élethelyzetek és sorsok változatosságát és egymásra hatását, valamint a majdan történelemmé váló jelenkor mindezeket befolyásoló eseményeit szerves egységben látja és láttatja – mintegy esszenciaszerűen jelenik meg rögvest a regény első fejezetében, a lakodalmi jelenetben, amelyet a násznép enumeratio-szerű bemutatásával indít a szerző: „Hány tortát sütöttek? A félezer főre tervezett lakodalomba több mint százötven család volt hivatalos – azok apraja-nagyja. A menyasszony idevalósi volt, szigethalmi. A vőlegény a szomszéd faluból jött, Kandáról. A násznagy már Mohácson lakott, azaz túlhan a Dunán. A segédnásznagy, eredetileg szigeti fiú, Leánycsokon volt agronómus, két falura innét. (Kitalálni sem lehetne szebb

falunevet.) A papot Nagybaracskáról kellett kihozatni, mert a szigeti plébánost még Rákosi tündöklése alatt elvitték, s Nagy Imre első miniszterelnöksége alatt sem jöhetett haza, ugyanis közben meghalt a Gyűjtőfogház börtönkórházában. A zenészek hátmonostoriak voltak – a második falu ez innen, Baja irányában –, de lám, egy-két ember lejött Pestről is, sőt, egy bunyevác rokoncsalád Szabadkáról érkezett. (Nagy dolog volt ez, két évvel Tito láncos kutyázása után.) Ezek a főasztalnál ültek, küllhoni ritka vendégek, a vőlegény anyja, a háború óta most látta először külföldre szakadt édeshúgát. 'Nem mi szakadtunk külföldre, a külföld szakadt ránk', mondta a sógor, és nagyokat húzott a vörösből." (14-15.) Érdemes figyelni rá, hogy a násznép látszólag ötletszerűen kiragadott tagjainak bemutatása során Kabdebó egyetlen bekezdésen belül eljut a lakodalmi torták közelségétől az egyének sorsát alakító történelem távlatáig.

Az egyéni lét e történelemben ágyazottsága folyamatosan végigkövethető a trilógiájában. A folyamregény megírhatóságának természetéből fakadóan előfeltétele az efféle látásmód, ugyanis amennyiben a szerző nem értelmezné szerves egységként a folyam – és a mellékén élő népek-nemzetek – által meghatározott kultúrtáját, a földrajzi meghatározottságból is fakadó történelmet, valamint a majdan történelemmé váló jelenkort és a benne élő embert, akkor a folyam nem történelem- és sorsformáló erő, mi több, regényszervező elem, hanem csupán afféle háttérkép, vagy díszlet volna a műben. Mindemellett a regénytrilógia nem hagy kétséget afelől: Kabdebó Tamás nem csupán azt vallja, hogy a történelem, és annak azon pillanatnyi szelete, amelyet jelenként élünk meg, meghatározza az egyén körülményeit és ezáltal sorsát, de abban is hisz, hogy ez a hatás az ellenkező irányban éppoly természetességgel érvényesülhet.

Ez az – olykor generációkon átívelő – viszonyrendszer, melynek folytán az ősökkel megtörtént események a regényjelen szereplőinek életére is hatással vannak, olykor igen racionális módon jelennek meg: abban például, hogy a múltbéli generációk az általuk hátrahagyott tárgyi emlékek eszközével kommunikálnak a későbbi nemzedékekkel. A közelebbi-távolabbi ősök hagyatéka ezen esetekben a legkézzelfoghatóbb

fizikai valóságban jelenik meg, és olykor éppen anyagi értékénél fogva befolyásolja az események alakulását. Mielőtt Dé Nyugatra menekülne, nagyanyjától gyémántköves gyűrűt kap, amely a küllhoni újrakezdést hivatott megkönnyíteni. Az ékszer története az ükszülőkig vezethető vissza: „A negyedik lábujjamon platinagyűrű, benne félmogyorónyi briliánskő. Története mogyoróhéjban: apád születésére kaptam nagyapádtól, akinek anyai öröksége volt. Én már az utam végéféle járok: vidd tehát te magaddal.” (145., kiemelés az eredetiben.) Hasonlóképpen a – történelmi léptékekkel élve – közelmúltban élt, de személyesen már nem ismert ősök megismerésének eszközeként is megjelennek olykor tárgyak, mint a szellemi örökség fizikai síkon megjelenő médiumai: a regény fő hősnője, Búbáj – Búbáj – Álmos Erzsébet például édesanyjával együtt, a Mlinarik család fényképalbumát lapozgatván ismerteti meg a gyermek Gyuróval anyai ági őseinek történetét. Érdemes figyelni arra, hogy az egyik felvételen szereplő apai nagyapa alakja már kívül esik a szülői és a nagyszülői emlékezet hatósugarán. Búbáj sem, és édesanyja, Mlinarik Lujza sem képes azonosítani, hanem csak a regény narrátorainak legmindentudóbbika, a Duna-tájat földrajzilag és időben is egységként szemlélő genius lociit megtestesítő Titkos Krónikás tudja beilleszteni őt a nagy tablóba (339-341.). Amikor Dé öntudatra ébredését követően Búbáj hazaindul Magyarországra, a kómából magához tért főhős egy papírsárkányt küld vele haza közös gyermeküknek, és közben a saját szüleivel megélt sárkányreptetések emlékét idézi meg, amelyet úgy is értelmezhetünk, mint kísérletet arra, hogy Dé a család térbeli szétszórátottságát a generációk közötti folytonosság szimbolikus újrateemtésével ellensúlyozza. (553.) Dé habitusára nagyon is jellemző, hogy a fél-avagy a régmúlt családi eseményeihez nyúl vissza erőt merítendő egy-egy nehéz pillanatban, sorsfordító döntéshelyzetben. Nem csupán a családi mitológia évszázadok kódéba vesző szereplőihöz – akik inkább már afféle generációk képzelete által megrajzolt és elbeszéléseik által továbbörökített mondabeli hősök –, hanem éppúgy a félmúlt megkérdőjelezhetetlenül valóságos, konkrét forrásokkal igazolható történéseihez is. A Gyűjtőfogházban raboskodó Dé

például apja hajdani Naplóját kéri édesanyjától: „Úgy átfutott rajta az izgalom, mintha halott apja mozdult volna meg. Emlékezett, és a feltámadás előképe az emlékezés.” (114.). A szökést követően, amikor nagyanyjánál, Tolnán bujkál, a nagymama hívja föl Dé figyelmét a nagypapa és saját sorának párhuzamára: az első világháborús galíciai rejtőzködésre, amikor a nagyszülő egy kútban megbújva várta ki, amíg a muszka járőrök a területet végigpásztázták, valamint arra, amikor a tanácsköztársaság alatt elfogta és a Markó utcai börtönbe záratta őket egy népbiztos. (141.)

A hasonló döntéshelyzetekben azonban mindig a legendás várvédő Szendrő hős a végső viszonyítási pont Dé számára – annak ellenére, hogy létezését a történelmi tények inkább kétségbe vonni látszanak, mintsem igazolnák. Miután megtudja, hogy Csontos Vince Búbájt megerőszakolja, Dé azt mérlegeli, bosszút álljon-e a belügyesen – kiszabadítva ezáltal szerelmét a kényszerházasságból, de egyúttal a halálbüntetést kockáztatva –, vagy pedig Nyugatra szökjön, és ott építsen ki új életet, míg nem a körülmények lehetővé teszik majd a család egyesítést. A dilemmát az a pillanat oldja fel, amikor Dének eszébe jut kisfia, és a gyermeket gondolatban a Szendrő-ősökkel hozza kapcsolatba: „És a gyerek? Az utolsó dunai Szendrő? Rossz szót motyogok: a legfiatalabb, de nem az utolsó – egy csupán a hosszú-hosszú sorban. Meg kell tudnia ki volt az apja, a nagypapa, a dédje, üke, ősei, egészen Mátyás király alkaptányáig, mert addig ér az ismert családfa. Ha a fának levele ő, ismerje meg önnön gyökereit. Igen, igen. A vitatható Dugovics Titusz-eredeztetést, mely a nándorfehérvári csatáig viszi vissza Nagyikáék ágát, de a komáromi tót vízimolnár ősapát is, és mama családját, a sehonnai Kőhegyieket: az egész sorsot kell vállalni. Az élet vállalkozás; ha nem vigyázunk: csódtömeg.” (144.) A feltételezett várvédő Szendrő-ős a regényben még számtalan alkalommal megjelenik, mint a hősiesség, a kiállás és a hazafiaság erkölcsi imperatívuszának megszemélyesítője: „A Szendrők közül minden felmenőm katona volt, apám ezredes, nagypapám első világháborús tábornok, szépapám a Szabadságharcban küzdött. Egyik elődöm Rákóczi korában egy bandériumhoz tartozott: pirulva gondolok rá, hogy egyszer a kurucoktól,

másszor a labancoktól védte városát. Névadó ősom Szendrő várát védte, alkaptányként, a török ellen, Délvidéken.” (48.) Dé apjának anyai ági ősei, a Dugonicsok pedig a nándorfehérvári Dugovics Tituszt vallják felmenőjüknek: „Képzeld el ezt a talpig beképzelt famíliát, mely könyvtárában egykor két Corvinát őrzött, mely a nándorfehérvári Dugovics Tituszt ősenek vallotta, mely flottányi dunai hajót, tucatnyi révet, tanyát, pusztát, a nagy bonyhádi mellett még egy mecseki szőlőt is bírt; képzeld el, hogy ezek a kutyabőrös kevélyek, akik egykor a baronesz családtagot is lenézték, mert csak a szatmári békéig vitte föl a nemességét, gondold és fontold meg, hogy ezek mit tarthattak az én szegény anyámról?” Arra is érdemes azonban felfigyelnünk, Kabdebó Tamás hogyan csempészi bele Dé beszélyébe az idézett passzusban ironikus utalásként Ferenc József császár elhíresült szavait, amelyekkel az első világháborút megindította (ami Magyarországon végeredményben az addig évszázadok óta fennálló nemesi életforma széteséséhez is vezetett): „mindent meggondoltam, mindent megfontoltam” és „gondold és fontold meg”. (48.) Néhány tucatnyi oldallal odébb, az 1956-os forradalom napjait leíró kettős fejezetben, amikor Dének arról kell döntést hoznia, hajlandó-e az ölés és a megöletés kockázatát is vállalva, fegyverrel szembeszállni a barátját megsebesítő ávéhásokkal, a szerző a főhős dilemmáját ismét az ősökre való történelmi hivatkozással érzékelteti: „Az, élete leghosszabb hatvan másodpercén át némán állt. FORTITUDO bátorság, volt a Szendrők, PRUDENTIA – elővigyázatosság, a Dugonicsok jelmondatában.” (65. , kiemelés az eredetiben.) A következő mondatban pedig, ismét csak iróniával ellenpontozva Dé gondolatának fennköltségét, ezt veti oda a szerző zárójeles megjegyzésként: „(A Kőhegyieknek nem volt mottójuk, címerük, erről megfeledezett).” (65.) A Szendrő József-féle családi mítoszteremtést tehát úgy használja következetesen a szerző, hogy egyúttal távolságtartással is kezeli. A várvédő Szendrő-ős mítosza a regény későbbi fejezeteiben – és a történelmi idő korábbi síkjában – is megjelenik, jellemző módon leginkább akkor, amikor a szereplőknek valamely nehéz próbatétel alkalmával kell – ez esetben a feltételezett családi múltból – erőt és bátorságot meríteniük. 1849-

ben például, amikor nyilvánvalóvá válik, hogy a szabadságharcos honvédek nem sokáig állhatnak ellen a cári seregek által támogatott császári hadaknak, Szendrő Gábor ekképpen vívódik: „Blackwell megmondta, nincs más kiút, mint a békekötés. Kossuth viszont semmiképpen sem köt békét. Nem tud vagy nem is akar? És Görgey? Érdemes még? Nem tudom. Gábor katonaősök ivadéka volt, a gesztenyefa-ültető Márton, Mária Terézia ezredese volt, és a híres alkapitány, aki a török ellen Szendrő várát védte? Itt állnak mögöttem.” (511., kiemelések az eredetiben.) Jellemző módon Martinovics Ignác is éppen a héroszi ősökre hivatkozva beszél rá Szendrő Gáspárt, hogy legyen az összeesküvők futára és vigye el az apát levelét Robespierre-hez: „Amice! Szendrő Gáspár. A dunai nemesek, vitézek érdemes sarja: feladat vár reád!” (682., kiemelés az eredetiben.)

S ha már a Martinovics-féle összeesküvés megidézésénél tartunk, kínálja magát az alkalom, hogy összevessük ezt a családi legendáriumba emelt történelmi példakép-keresést azzal, ahogyan bő évtizeddel a trilógia első kötetének megjelenése előtt, A halál kilovagolt Perzsiából című kisregényben Hajnóczy Péter hőse

ugyanehhez az időszakhoz nyúl vissza morális örökségért: „Így történhetett, hogy igazán nem érintették a félpasztor kőművesek, ácsok, munkavezetők gúnyolódásai, mert Kleist, Martinovics és Hajnóczy József kezét érezte a vállán, és főként az Öregét, aki életével és halálával lehetővé tette számára, hogy ezeket a könyveket olvassa. Az öreg citoyen segítségét érezte – ha nem is gondolt mindig erre a segítségre, de nem is volt rá szükség; miként a ház betonból készült alapjaira sem gondolt az ember fűtött szobában; de ezek az alapok tüzetes és gondos munkával készítették, amelyek nemcsak őt, de a gyermekeit és azok gyermekeit is kiszolgálni képesek, mert ez a történelmi időt átívelő alap, amely a magyar jakobinusok szabadságeszményeit és példának okáért Hajnóczy József morális tartását adják örökül az utódoknak (...)”

Apárhuzammellett azonban a családi mítoszteremtés Kabdebó- és Hajnóczy-féle megjelenítése között számottevő eltéréseket is megfigyelhetünk: míg

Hajnóczynál a jakobinus ősz legendája statikus, és megkérdőjelezhetetlen, abszolút igazságként szerepel, addig a Kabdebó-regényben nem csupán a múlt befolyásolja a jelen történéseit, de a jelen fényében is gyakran újraértelmeződik a múlt.

Maga Dé is alakítja a családi mítoszokat. Ennek talán az a leglátványosabb példája, amikor Búbájt meggyőzi arról: édesapja nem él már. Az órásmester Álmos Ernőről tudhatókat – akiről a legutolsó biztos információ az, hogy lefogta és elhurcolta az ávó – összekapcsolja a börtönben megismert plébánostól hallott egyik történettel: „A börtönben együtt ültem egy öreg pappal. Az mesélte, hogy a börtönben feladta egy börtöntársának, aki órás volt, az utolsó kenetet. A nevére nem emlékezett.’ ’Apuska nem volt vallásos. Agnosztikus volt, vagy ilyesmi.’

’A kenet, ha őt illette, nem árthatott neki. Hisz nem volt már eszméleténél. Ezért nem tudta nevét a papbácsi sem.’” Dé egymásba kapcsolja a két narratívát, s ezáltal kilendíti a mozdulatlanágból (és egyúttal lezárásához segíti) Álmos Ernő történetét, amely eddig az elhurcoltatás holtpontján vesztegelt. S bár a történetek Dé szerinti értelmezése meglehetősen spekulatívnak tűnhet (elvégre bizonyára nem egyetlen órás szakmájú fogoly veszett oda a börtönökben azokban az években), nem találunk egyetlen olyan utalást sem, amely alapján kétségbe vonhatnánk: a család a Dé által vázoltakat a későbbiekben valóságként kezeli. (188.) Dé tehát átértelmezi a múltat, amely azáltal, hogy narratíváját a család többi tagja valóságként fogadja el, megváltoztatja a regényjelenet (nem várják többé az elhurcolt családtag visszatérését).

Amellett, hogy a szereplők olykor – a múltból szóló, újonnan megszerzett információk ismeretében, vagy pedig a regényjelenben meghozandó döntéseik igazolása végett – tudatosan átértelmezik a családi múltat, a Kabdebó-regény a családi mítoszok spontán alakulására is példát szolgáltat. Búbájnak Dé anyja, Kató elmeséli, hogy esküvőjükhez nem az ő apja, hanem a vőlegény, D. Szendrő Bertalan nagyapja tette le a kauciót. Mindösszesen ennyi információt közöl Búbájjal Kató a „kaució-estet” kapcsán, és Dé kedvese nem is firtatja a részleteket: „Búbáj nem tudta, mi a kaució, nem is nagyon érdekelte, mert már a következő képet nézte.”

(81.) Dé a múlt ugyanezen eseményéről első kézből értesül, amikor a börtönben apja naplóját olvassa: „Lám, megkaptam a kauciót a híresen fősvény Gereben nagyapától, sőt ráadást is hozzá. A terhes Kató láttán elült a viszály: özvegy anyám megjuhászodott, kibékült a gondolattal, hogy egy jöttment boltos lánya lesz a menyé.” (117.) A kaució-esetről a legrészletesebben azonban nagymamája beszél Dének, tolnai bujdokolása során: „Annak idején, még 1933-ban, úgy volt, hogy Berci nem veheti el. Nem volt kaució. Kató a zajló Dunának akart menni... Apád rohant utána. A félig befagyott kompról szedte le. Ölébe kapta, úgy toppant nagyapja elé. Apám kérges, fukar szíve megpuhult.” (143.) Egyazon tény három, nem csupán részletgazdagságában, de ok-okozati viszonyaiban is eltérő értelmezésével állunk szemben: Kató száraz tényként közli, hogy a kauciót a vőlegény nagyapja fizette ki, a hajdani vőlegény Naplója szerint a menyasszony terhessége enyhítette meg a fukar nagyszülő szívét, míg Dé nagymamájának elbeszéléséből az derül ki, hogy a döntést a zajló Dunának menni készülő Kató is befolyásolta. A kaució-eset a későbbiekben nem tér vissza, ezért nem tudhatjuk, Dé és Búbáj-Búbáj gyermeke, Gyuró megismeri-e egyáltalán, és ha igen, kinek az elbeszélésében ismeri meg a nagyszülei esküvőjéhez vezető viszontagságok történetét – homályban marad, ez az elbeszélés része marad-e, és ha igen, melyik változatában marad része a családi mitológiának. Néhány gondolkodó szerint a történelem a múltbéli események önkényes megrostálásának eredménye, amelynek célja nem más, mint hogy az imigyen létrehozott elbeszélés elkerülhetetlen törvényszerűségek láncolataként látszódjék elvezetni a jelenhez. A kiváló dunavidéki író, a szerb Svetislav Basara 1999-ben megjelent, A heliocentrizmus ideológiája című, A történelem mint totalitáriánus ideológia alcímmel ellátott esszéjében ekképpen fogalmazza meg ezt a gondolatot: „Létezik egy nehezen meghatározható időbeli választóvonal, amelyet követően a Nyugat emberének társadalmában a vertikális orientációt a horizontális váltotta fel. Ez a választóvonal nem kulturális, hanem ontológiai természetű, és a valóság folytatólágosságában létrejött szakadékot a virtuális

kronológia – a modern kor találmánya – révén hidalja át, mely kronológia szüntelen olyanképpen világítja meg a múltat, hogy általa a valóság folyamatai magyarázatot nyerjenek, és a történelmi folyamatok szükségszerű kimeneteleként tűnjenek föl. Ha áttekintjük az időfogalom fejlődését, megbizonyosodunk afelől, hogy a kronológia csak a közelmúltban jelent meg, és a korábbi századok során egyáltalán nem is létezett. Mindazonáltal a kronológia hiánya nem azonos a történések hiányával. Ellenkezőleg: az ideológia befolyásolja a történelmet azáltal, hogy a fiktív időbeli távolságot az absztrakt térbeli egység analógiájaként jeleníti meg, még akkor is, ha ezáltal az ideológiai tér félresöpri a konkrét teret, s így az ideológiai idő – az idő külső erőként való történelmi megjelenítésével – azt eredményezi, hogy a konkrét, emberi idő visszaszorul, és amolyan euklideszi fantomként használtatik. A historicizmus felvirágzása előtt egy-egy eseménynek valóban nagy hatással kellett bírnia, hogy, amolyan privilégiumként, időpontot társítsanak hozzá – ezáltal lehetővé téve, hogy tovább éljen a hagyományfolyamban és a közvetlen történelmi tapasztalatban; manapság pedig minden feljegyztetik, mintha ténylegesen létezne idő. Az érdeklődés hirtelen megnövekedése azon efemer dolgok iránt, amelyek statisztikai sokaságuknál fogva megtöltik az absztrakt idő ontológiai ürességét, már a késő középkorban megjelenik. Amennyiben a múltat a virtuális kronológia mentén elrendezett, hatalmas mennyiségű statisztikai tényezők optikáján át szemléljük, akkor a történelem viharos folyamatként jelenik meg, amelyben különböző érdekek ütköznek. Azonban ha sub speciae aeternitatis tekintünk rá, akkor azt látjuk, hogy Európában a reneszánsztól napjainkig csupán két esemény történt: egy máig tartó vallásháború, amelynek háttérében impozáns technológiai fejlődés ment végbe, szoros összefüggésben a harci gépezetekre és logisztikájukra irányuló kereslettel. A szóban forgó háború már a reneszánsz előtt elkezdődött, és bizonyos értelemben utat tört neki. A Nyugat történetének első nagy fegyveres tömegmozgalmáról beszélünk, amelyet a keresztes háborúk néven ismerünk.” Amennyiben nem értünk egyet Basara fenti történelemértelmezésével, akkor paradox módon éppen a történelemértelmezés működéséről

írott szavait igazoljuk. Mindig a jelenkori – a jövő által majdan történelemnek tekintendő – valóság prizmája szűri meg azt, mit értelmezünk látásrálátásra érdemesként a múlt eseményeiből, és hasonlóképp, ugyanennek a gyakorlatnak őseink – valamint kultúr körünk történelmének tudatformáló alakjai – általi alkalmazása határolja be azt is, mit látunk egyáltalán a múltból, mi tárul elénk megrostálható nyersanyagként a múltbéli szelekciók eredményeképpen. Az európai szemmel értelmezett történelem egyik legfontosabb szereplője, Napóleon egy guyanai indián számára például olyannyira jelentéktelen, hogy ismerni sem érdemes, és ha már muszáj értelmezni, akkor leginkább az amerikai történelem szempontjából értelmezhető, mint az Dé és Alba egyik párbeszédében megjelenik: „Az a Napóleon, mikor élt?” Kérdezte a nő bátortalanul. Dé gondolkodott: elültethetne egy történelmi csírárt a félvad asszonyka agyában? „Akkor, amikor az amerikaiak kivívták függetlenségüket az angoloktól.” A dél-amerikai Alba számára Napóleon periférikus, mert a jelenhez vezető narratíva részeként nem értelmezhető, ezért nem része a történelemnek. Jellegzetes az is, ahogyan Dé automatikusan úgy próbálja kontextusba helyezni Napóleont – a „történelmi csírárt” elültetendő –, hogy a francia császárral egyidejű események közül éppen egy olyanra hivatkozik, amely a függetlenségétől megfosztott Magyarország helyzetével hozható párhuzamba. Tehát Dé akaratlanul is manipulál annyiban, amennyiben a történelmet olyanképp rostálja meg, hogy azzal a jelenkori törekvések múltbéli és sikeres előképeit idézze Alba történelmértelmezésének horizontjára. Ha úgy tetszik, hősünket in flagranti tetten érjük, amint a történelmet szelektív emlékezetként használván igyekszik igazolni a jelenkori vágyak és célok érvényes voltát s azt, hogy ha egyszer a jövőben megvalósulnak, akkor a történelem törvényszerű folyamatainak elkerülhetetlen következményeként valósulnak majd meg.

A regényt át- meg átszövik a különböző cselekményszálak, idősíkok és családok közötti utalások, amelyek némelyike csak a későbbiekben bonttatik ki és nyer értelmet. Dé őseinek német eredetű, Fettich ágát például a neuburgi könyvkereskedő, Imrey Imre említi

elsőként a regényben, mint felesége, Irma családjának a régmúlt idők homályába vesző magyarországi vonalát: „Mesélte, hogy ükapjának öccse egy ponton Magyarországra költözött leányával – tehát özvegyember volt. A leány, aki részben itt nevelődött fel, ebben a házban, a mi hazánkban ment férjhez, magyar emberhez.” (282.) A regény tizenhatodik fejezete a későbbiekben majd éppen Fettich Johann és leánya Duna-utazását írja le, Fettich Johanna elbeszélésében. Néhány oldallal később, egyik, Jugoszláviában lebonyolított titkos találkájuk során Dé egy boroshordó-dugót küld ajándékba Bűbájjal Gyurónak, és megkéri kedvesét, kérdezze meg édesanyjától, „tudja-e, jól emlékszem-e, rokonom az a Fettich Johann, meg a leánya Johanna? Ő vendégeskedett abban a házban, a nagyapjéban, a mi forradalmunk, 48-49-es szabadságharcunk idején.” (296.) Később, amikor Imrey Imre halálát követően Dé átrendezi a borospincét könyvraktárrá, a borászati berendezések közül a helyén hagy „egy restaurált boroshordót, melyen, a dongák kövérjén, a harmadik és a negyedik vaspánt között, gótikus betűkkel ékeskedett a beleégetett felírás: JOHANN FETTICH 1848.” (300.) A hordó jövőbe történő átmentésének aktusában akár konkrét, tárgyiasított példáját is láthatjuk annak, hogyan rostálja meg a múlt emlékeit Dé olyanképpen, hogy amit megóv közülük a jövő számára, az az általa vallott családtörténet „tárgyi bizonyítékként” szolgáljon. Kabdebó Tamás dramaturgi bravúrjainak egyik legpompásabbika, hogy a belügyes ügynökök ellene elkövetett merénylete során Dé éppen e vaspántos hordónak zuhanva szenved el fejsérülését, amelyet aztán majd egy esztendőig tartó kóma követ, s hogy a regény éppen a baleset leírását követően veszi fel Fettich Johanna önvallomásának fonálát, mintha Gyuró tetszhalott tudata az eszméletlenség hónapjai alatt újraélné a – szintén fejsérülés következményeként – világtalan dédnagymamával száztizenkét évvel korábban megtörténteket. (304.) A kapcsolódást hivatott megerősíteni az is, hogy Szendrő József 1961-ben ugyanazzal az imádsággal tér nyugovóra, mint amivel Fettich Johanna fohászkodik 1849-ben: „Dunántúli imádság volt ez, talán népi, talán azóta feledésbe ment tájjellegű egyházi sorok, amiket neki, először, apja-anyja olvasott föl, s így hallomásból

tudta már, jóval azelőtt, hogy olvasni megtanult volna” (302.), miközben az imádság őseredetét a – regényidőn kívül eső – múltba helyezi a dédanya, Fettich Johanna is, megemlítvén, hogy azt a pécsi iskolában tanították neki „s mindenkinek” (309.). Szintén kézenfekvő – és groteszksége tekintetében is rokonítható – párhuzam, hogy a balesete következtében egyaránt a klinikai halál állapotába került Fettich Johannát és Szendrő Józsefet is egy, a szívájékra mért ütés hozza vissza az életbe. Míg a tizenkilencedik századi (h)ösnőnek Sachs doktor ejti a szívére a zsarátnokkal megtöltött vasalót – Petőfi korába idézve vissza napjaink kórházak tévésorozatainak közhelyszámba menő jelenetét – (307.), addig a huszadik századi hőst a boroshordó által megtaszított fém könyvespolc legfelső polcáról alázuhanó könyv élesíti újjá: „a Magyar Cserkész első évjáratának bekötött súlyos példánya lebukfencezett, és élével, az ott élettelenül heverő férfitest mellkasára esett, a szív fölé, majd lecsúszott onnan, mellé, a közepén kinyílva, a földre” (310., kiemelés az eredetiben). A bizarr párhuzam morbiditását Kabdebó Tamás azzal oldja fel, hogy ismét megszólaltatja a regénybeli elbeszélők egyikét, a genius locii-t megtestesítő, nemzetek és korok felett álló Duna-szellemként megjelenő Titkos Krónikást: „Mint ahogy egyetlen cseppben benne van a tenger (nemcsak jelképesen, hanem fizikai kicsinyítésben is) és cirkulációs összefüggésben benne van az égháborúk és folyók egymással összekötött cseppfolyós rendszerének teljessége, ugyanúgy a Titkos Krónikás az 1961-es jelen idő mindegyik kristályszemecskéjében meglátta a specifikus múlt és a történő jelen odatartozó vetületeit.” (311-312.) Ezáltal a szerző nem csupán a filozófia szféráiba emeli – és, mint a későbbiekben bővebben kitérek rá, a káoszelmélettel hozza összefüggésbe – a történet két, eseményeiben is párhuzamos, de időben több, mint másfélszáz évnyi távolsága elhelyezkedő vonalát, de a „mindentudó mesélő” avittasnak számító elbeszélői pozícióját is elkerüli. A mindentudó mesélő elvégre nem a regény elbeszélője, avagy az Író, hanem a Duna-táj idők felett álló szelleme: „Ám a Titkos Krónikás – aki hol térképékként látja a Duna-tájat, hol az ott élők egyéni sorsvonalát hozza be a képbe, hol pedig az ózon mikroszázalékát és a klorofil csökkenését méri

– tudja, hogy minden anyag szunnyadó energia, és minden energia föltámadt anyag. S amiként egyetlen atom sem veszhet el a világmindenségben, azonképpen egyetlen jel, könny-, vér- vagy izzadásgöcs sem. A megtörtént dolgok állandóan visszajátszhatók a titkos energia-videók által, bár visszafelé meg nem változtathatók, mert ha a múlt egyetlen modikuma elmozdítható volna, kifordulna sarkaiból a jelen világegyetem.” (312.) A regénycselekmény tehát nem amolyan „szerzői önkény” eredményeképpen vesz olykor váratlan, kalandregénybe illő fordulatokat (amelyeket, mint azt Makkai Ádám is megjegyzi, a Danubius Danubia megjelenésének idején, a kilencvenes években az ítések jelentős része rendszerint nem tartott „korszerűnek”), hanem azért, mert a történelem – legalábbis a Danubius Danubia lapjain megjelenő változata – a matematika halmazelméletének szóhasználatával élve – nemlineáris dinamikai rendszer. A matematikai-természettudományos párhuzam csakis addig tűnhet belemagyarázásnak, amíg fel nem idézzük, Kabdebó Tamás milyen gyakran hivatkozik a Titkos Krónikához kapcsolódóan a folyóvizek és a csapadék egymással kölcsönhatásban álló, rendszer mivoltára, miközben a káoszelmélet talán legismertebb és legnépszerűbb példáját, a pillangóhatást éppen egy meteorológus írta le (Edward Lorenz 1972-ben, az American Association for the Advancement of Science összejövetelén elhangzott, Predictability: Does the flap of a butterfly's wings in Brazil set off a tornado in Texas? [„Megjósolhatóság: Vajon egy pillangó szárnycsapása Brazíliában okozhat-e tornádót Texasban?”] című előadásáról van szó.) Ugyanezt a rejtett törvényszerűségekből fakadó szervességet hivatott a tudományosság és a poézis határmezsgyéjén egyensúlyozva megragadni a Dét gyógyítgató osztrák csodadoktor, Dirnweber, amikor a főhős öntudatra ébredésének esélyeit latolgatva végeredményben összefoglalja a Kabdebó-regénytrilógiasajátos időszemléletének és dinamikus történelemfelfogásának lényegét: „Ha igaz, hogy minden az atomok sejtjeinek, a részecskéknak ilyen vagy amolyan csoportosulásán múlik, akkor mindenféle kombinációra, sőt ismétlődésre is van matematikai esély. A jelenből táplálkozhat a múlt, és fordítva, sőt (bármilyen nehéz is ezt elgondolni),

a jövőből a jelen, más szóval, a három dimenzió nemcsak összefügg egymással, hanem potenciálisan egyre megy.” (523.)

Említettük, hogy a regény főhősének balesete előtt, Dé és Imrey Imre beszélgetésében lelhető fel elsőként utalás a Németországból Magyarországra a szabadságharc idején vetődött őszanya történetére, amelyet később, a tizenhatodik fejezetben „első kézből”, maga Fettich Johanna elbeszélésében ismerhetünk meg. A történetek korokon átnyúló összefüggéseire példa, hogy a fejezet végén éppen Fettich Johanna utal arra, hogy apósa, Szendrő Gáspár, a „Garabonciás” belekeveredett a Martinovics-féle összeesküvésbe és emiatt börtönbe került (384.) – a Martinovics-összeesküvés Szendrő Gáspár általi elbeszélése pedig majd harmincegyes sorszámúval, a regénytrilógia utolsó kötetében alkot önálló fejezetet. A történelem során – legalábbis motívumaiban – ismétlődő történetek leglátványosabb példája a trilógia huszonkettedik, S lelkes eggyé című fejezete, a folyamregény „középső szakaszában”. Ehelyütt a párhuzamosság vizuálisan is megjelenik: a könyvoldalak felső felén azt kísérhetjük végig, mi történik 1962-ben a kómában rejtőző tudatú Dé betegszobájában, míg a lapok alsó felén 1849-et írunk, és a Szendrő Gábortól fogant gyermekét váró Fettich Johanna sorsát követhetjük nyomon. A két történet a regényfejezet végén találkozik – avagy: forr „lelkes eggyé” – ismét, azáltal, hogy a Szent Antalhoz imádkozó, vajúdó Johanna kiáltása, valamint az öntudatára ébredvén önmaga teljes nevét kimondó Dé (azaz Dunai Szendrő József Antal) „bemutatkozása” ugyanazzal a szótaggal végződik (s ezt az azonosságot a felső oldalfélen lefelé, alant pedig felfelé mutató, mondatzáró nyíl is megjeleníti). Kabdebó Tamás még fokozza is a két idősíkből bravúros egymásba játszatását azzal, ahogyan lehetséges átjárási pontokat rejt el az oldalak felső, valamint alsó felén futó szöveg között, a két idősíkből párhuzamosan megjelenő motívumok révén. A neuburgi kórház szobájában az öntudatlan Dé felett virrasztó Álmos Erzsébet ekképp morfondírozik: „Kilencedik hónapja fekszel itt – Búbáj félhangosan beszélt –, ezalatt meg lehet szülni egy gyereket.” Gondolatban hozzátette: „hogyan szüljem újra az életed?” (528.,

kiemelés az eredetiben), miközben az oldal alsó felén Fettich Johanna vajúdni kezd. A szövegben itt megteremtődik a nonlinearitás¹⁰ lehetősége – az olvasóra bízatik, él-e vele: egymást követően olvassa-e el az 1962-ben, valamint az 1949-ben játszódó történetet, avagy átlép egyik történetből a másikba a tipográfiai eszközök által is sejtetett átjárási pontokon. (Emlékezetesen utal később a vajúdás-születés és az öntudatra térés történetének párhuzamára Dé, amikor arról szólva, hogyan élte meg önnön „feltámadását”, a következőket mondja: „Nem emlékszem semmire, csak arra, hogy újszülött csecsemő vagyok, keblére fektet anyám és szopni akarok a melléből.”) (537.)

Kabdebó tehát azt sejteti, hogy az egyén és a történelem viszonya folyamatosan kölcsönhatásban van, a múlt és a jelen, sőt a jövő eseményei emberi elme által (egyelőre?) meg nem érthető, ám mégis törvényszerű, rejtett mechanizmusokon keresztül állnak kapcsolatban. Az egyén és a történelem egymáshatásának parabolájaként értelmezhetőek Dé gondolatai, amikor a mikroszkopikus és a kozmikus kölcsönhatásáról töpreng: „Nem függnek tőlünk, egyelőre, az égitestek. Jóllehet, nem lehet messze az idő, hogy a holdra lépünk, s megkíséreljük gyarmatosítani. Mesterséges éghajlat, épületek Holdországban. S eztán a bolygók. Végül a csillagok. Fordítsuk most meg képzeletbeli teleszkópunkat, a csillagból porszem lesz, aztán vizsgáljunk meg egy picurka fényt. Az atom felbontása olyan helyzetet eredményezhet midőn a fény legkisebb egysége, két foton ellentétes sarkítással mutatkozik. A kvantumelmélet alapján a számtani egyenlet tagjai megmaradnak meghatározatlan vagy bizonytalan állapotban, amíg az egyik fotont meg nem figyeljük. Ebben a minutumban a másik meghatározható lett. A kettő közt nem volt kommunikáció, megfigyelésünkig, mely lám befolyásolja azt a nukleáris folyamatot, mely mindkettőt produkálta. Így van a legkisebbel, így kell legyen a legnagyobbal is. A mi csillagokra irányított teleszkópunk befolyásolja az ő sorsukat.” (591-592.) Ehhez hasonlóan befolyásolja nem csupán a történelem a benne élő embert, de – a Danubius Danubia folyamregény-trilógia tanúsága szerint – az egyén is a történelmet. Az individuum létére hatással van, amit ősei – tárgyiakban és

szellemekben – örökül hagytak rá. Mindezek hol többé, hol pedig kevésbé nyilvánvalóan, de folytonosan befolyásolják, hogyan dönt, mit gondol, hogyan értelmezi az éppen aktuális valóságot, és mindezek következményeképpen miként cselekszik, miképpen ő maga is befolyásolja a jövőbeni generációkat azáltal, mit hagy rájuk örökül, és hogyan rostálja meg a múltat avégett, hogy – visszautalva a Svetislav Basara által írottakra, és a szót negatív konnotációk nélkül használva – ideológiát (tehát a mindenkori döntéseket befolyásoló értékrendet) teremtsen belőle. Ahogyan Gyuró Biával beszélgetve fogalmaz: „Én és utódaim hozzájárulunk egy, az őseink által előkészített szellemi világ építéséhez, tatarozásához, állandó bővítéséhez. Bízom tehát abban, hogy amíg az egyes ember meghal, a családok kihalnak, vagy folytatódnak, az emberi szellem szellem-láncolata nem szakad el. Ebben az értelemben nagyon is valószínű, hogy az egyes ember szelleme mikro- vagy makro-környezetén keresztül egyesül a világmindenséggel, s gyűjt ott megannyi régi fényvel új zsarátnokot.” (762-763.) Ha ezeket a gondolatokat összevetjük a hajóján haldokló Dé utolsó kívánságával: „Ültetett fát, nemzett gyereket – nem élt hiába. Unokája nincsen – kihal a Szendrő-fa? Összekulcsolta kezét: kérem a folytatást! – csak ennyit adj meg, Uram.” (807.),

és felidézzük, hogy a regény utolsó jelenetében, Dé halálával egy időben megfogon Bia és Gyuró közös gyermeke, akkor nem csupán arra döbbenünk rá, hogy a főhős halálával végződő regény befejezése nem feltétlenül és egyértelműen szomorú. Bár Dé életének vége szakad, története folytatódik, hiszen a múlt és a jövő irányában is nyitott: ha úgy tetszik, csupán a Duna-vidék történetét korokon és nemzeteken átívelően egységként látó Titkos Krónikás, és az e nyersanyagból szemezgető Író elhatározásának függvénye, hogy éppen a regénytrilógiában megjelenített narratívát nemesíti magánmitológiává. A Danubius Danubia, amely gyakorlatilag – tehát a megírhatóság szempontjából – végtelen történelmi nyersanyagból merít, ön maga teremti meg önnön törvényszerűségeit és dinamikáját, s alkot működőképes, eleven rendszert azáltal, hogy a történelmi háttér valós, valamint a regényírói képzelet fiktív eseményeit a kölcsönhatások nem-lineáris hálózata köré csoportosítja. Ez a rendszer éppen azért válik hitelessé, mert logikája kiszámíthatatlan, és egyúttal kiszámíthatatlansága logikus: az összefüggések mátrixában kalandozó olvasó nem tudhatja, az itt-ott elejtett, pillangószárny-csapásnyi család-történeti utalások közül melyik terebélyesedik majd párszáz oldallal később sodró történettornádóvá.

Andrássy Kurta János: Mese - rézdomborítás

